

ארץ קרובה-רחוקה

ב"הנסיכה האמריקאית" לנסיס אלוני

חיים שוהם

והם מקורו. אותם נמצא בשתי מערכות של מתיחות, שהן, לדעתי, מרכזיות בדראמה: מתיחות שבין עבר להווה ומתיחות בין מציאות לאמנות. כשינוי שם נוכל לתאר מערכות ניוגודים אלה כניגודים ומתיחות שבין המפואר, הזוהר, המלכותי — שהוא הוא העבר — לבין האפור, הדהה, שהוא הוא ההווה. בין החיים שחיים המלך הגולה ובנו יורש-העצר בהווה לבין חיים כפי שיופיעו בסרט הקולנוע, הממומן על-ידי הנסיכה האמריקאית. מערכת המתיחות: חיים-קולנוע. היחס בין מערכות אלה הוא הפוך:

ההווה הוא תהליך פיתוח של העבר (שהם יחדיו החיים)

הקולנוע הוא תהליך העצמה ופיאור של החיים. (האם נמצא כאן הנחות-יסוד לתפיסת האמנות של אלוני?). מתיחות ניוגודים, שהם קונפליקטיביים במהותם ומובנים מאליהם הופכים, לדעתי, בדראמה זאת לאופוזיציות בינאריות: קוטב אחד המתייחס לקוטב שכנגד; שני עקרונות, שהאחד מתחייב מציאות חברו. הללו אינם ניוגודים ומתחים השייכים לתחומים זרים ועויינים זה את זה, אלא קטבים של אותו דבר, אותה התופעה, כולות אחת, שקטבים אלה מאפיינים טווח אפשרויות המימוש שלה. הדברים ידועים, מוכרים וברורים. פרדי מספר לחוקר:

(...) אתמול בין שמונה, לעשר בלילה, בסטודיו באבנידה בוליבאר, היו שלושה אנשים שכאו לרצוח, ואחד בא להירצח. זה היה צריך להיות בסרט. אבל זה יצא — בחיים. המוות. המצלמה הפסיקה לצלם. ואבי היה מונח שם מת.

הרי לפניכם המתיחות והניגודים שבין קולנוע לחיים. מתוך מישור עולם הקולנוע-האמנות ופיתוי עולה המערכת השניה של המתיחות והניגודיות — עבר והווה:

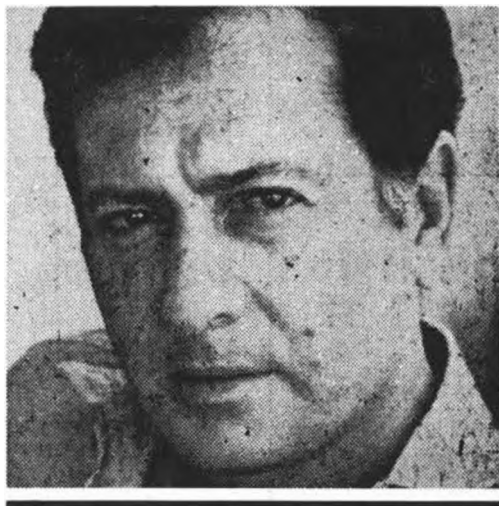
פרדי: תאר לך, ז'אן-פול אומר שאני נולדתי בשביל התפקיד הזה (...)

יצא המלך (אחריו, כשקט). אתה נולדת לתפקיד הזה. אתה נולדת להיות מלך. לא מלך של צללים, עם נור של פח ושרכיט מקרטון.

הבן תופס את הקולנוע כפיאור-רימוס של העבר, כמענק להווה מימדיו-זוהר של תאורת הצגות-ככורה קולנועיות. האב — המלך הגולה — תופסו בדרך שונה לחלוטין. הזוהר של העבר היה ממשי ואמיתי. זה של ההווה הוא זוהר של "נור פח ושרכיט קרטון". כדיכטומיה שבין הכתרי-הנוצץ-מהילה-לומים-המשוש-בצעים-בו והשרכיט-המופז-באור-יקרות לבין "נור הפח ושרכיט מקרטון" נמצא את תבנית-העומק של המחזה. היא הנחשפת אישם הרחק בדרום-אמריקה בגורלו של מלך גולה ובנו, אבל שבה ומחזירה אותנו לקרוב ולמוכר. זו אחת מתבניות-העומק של יצירתו של נסיס אלוני (גם סיפוריו) כדרך של התנסות ותפיסת מציאותנו ותהליכיה.

במקום אחר (בספריו): "אתגר ומציאות בדראמה הישראלית" ציינתי, כי המתח שהיה אופייני לעולמם החווייתי של בני "דור בארץ" עם התגשמות שאיפותיהם וחלומותיהם, הוא-הוא המתח הקיים בין הרצוי-האידיאלי לבין מימושו. הריהו בבחינת ריתמוס יסודי בדראמה הראשונה של אלוני, ומתגלה כווריאציות שונות במחזותיו האחרים. מתח זה הוא תולדת תחושת האדם — ואולי הדור — אשר היה לו חלק בעשייה היסטורית, ומששלמה מלאכתו נידחק אל שולי תקופתו. מעמדת-השוליים בה הוא נמצא נבנת מציאות משתי נקודות-מבט בעת ובעונה אחת: (א) מנקודת-מבט של העבר וערכיו, עליהם גדל וחונק העושה, ואתם ביקש להגשים; (וב) מנקודת מבטה של המציאות החדשה בויקחה לעבר ולערכיו, שעל ברכיהם גדלה וצמחה. נקודת-המבט האחת אינה יכולה להשלים עם הפיחות וההתמוטטות של העבר לתוככי הווה אפור ורדוד מעין זה, בו אנו חיים. רעותה — היא ריאליסטית ומפוכחת. היא יודעת כי מעט מאוד מהרצוי עשוי להתגשם הלכה למעשה. זו תגובת הדרמות של אלוני לאתגר המציאות הישראלית כבר המחזה הראשון שלו; אך האם אין נשקפים לפנינו, מבעד לשתי פרספקטיבות אלה, "גיבורי" נסיכה אמריקאית — המלך ובנו?

תבנית-עומק זאת הופכת את הרחוק לקרוב. דראמה אשר הרחיקה אותנו לחצרות מלכים בעבר ולהווה

נסיס אלוני — פרס ביאליק תשמ"ג

אחת מצורות החילוף שלה. התייחסות אליה, אבל לא בדרך ישראל. מבחינת היוצר נאמר מפורשות: אני יודע שאני לא כותב על דרום-אמריקה ומקומות אקזוטיים. כדי שאף הצופה ידע זאת, חייבים להופיע ביצירה רמזים ומפתחות לזיהוי מיטונימי זה של המקום הרחוק. היעדרם יעטוף את היצירה באווירה של אקזוטיקה של מקומות רחוקים, אך עלול למונו מהקהל חזירה למשמעותם ולהבנתם. והקהל אכן יתפוס, כי המחזאי כותב על מה שהוא כותב. מפתח זיהוי מעין זה נותח לנו "זלדה פוציניו". נפשה הציונית שפרחה בלבב פנימה, בזרועות המלך בימי גדולתו. זה אמנם רמז עקיף ויש בו מהאירוניה, אך במערכת היחסים המתכננת בתיאטרון בין מחזאי-במאי-בימה-קהל, כמו אומרת בשם הכותב: אני יודע, שאתם יודעים, שאני יודע שאני איני כותב על מקום רחוק אקזוטי ועל מלכים בגלות. אחרת מה טעם עולה כאן פלשתיה ואיפויניה. הוא הדין בעצם הצירוף "הנסיכה האמריקאית"

פרדי: (...) היא קוראת לעצמה הנסיכה האמריקאית. קפיטן: הנסיכה האמריקאית... אני לא שמעתי בחיים שלי על נסיכה אמריקאית.

פרדי: זהו אין. קפיטן: אבל אצלך יש? פרדי: כן, יש.

עכשיו יודעים אנו — מלבד הקפיטן החוקר — כי אין נסיכה אמריקאית ויש נסיכה אמריקאית. כלומר: אופן קיומה אינו מתקשר למציאות ביחס של אחד לאחר. היא רק סימן למסומן אחר, שאינו זהה עם מישורו המוחשי. האובייקטיבי.

הללו שהחזרו ואחרים שלא הוזכרו, הם אמצעים מוריי כיוון לדרכים שיש ללכת בהם. לאורם יש לנסות לפענח רחוק זה שהוא גם קרוב: "אני לא כותב על המקום שלי" (...) אבל אני לא יכול לכתוב על ארץ-ישראל באופן ישיר". היכן נמצא אותו קרוב, שדווקא הוא המוליך לרחוק; היכן היא אותה אמירה ישירה המסתתרת מאחרי מחלצות העקיפין? הללו ימצאו לנו בתבנית-העומק של "הנסיכה האמריקאית", שכדינה של תבנית-עומק היא המקור לכל היגד וכל אמירה בדראמה, מקור לכל סיטואציה וסצינה דרמטית.

הרי בדראמה אנו מדברים. וכדינה של דראמה אף ב"הנסיכה" נמצא מערכות של ניוגודים ומתחים המפרנסים אותה ואת עולמה. המשמעותיים ביניהם, אינם דווקא הללו המובנים מאליהם, הנחשפים בפני-השטח של היצירה, כמו המתיחות בין אב לבנו. אנו מחפשים אחר הללו המכוננים ומפרנסים מתיחות זאת

כולים היינו לשוב ולהעלות כתובה לכל "המלעייזים" על הרחקת עדותה של "הנסיכה האמריקאית" לנופים ולמחזות רחוקים. את דבריו של נסיס אלוני עצמו בדבר רבקותו בנופים רחוקים וקסומים וקשריהם לעולמו ולמציאותו הוא, או במלים אחרות: למציאותנו אנו. וכך אומר אלוני בראיון שהעניק למשה נתן, ששאלו בדבר הרחקת עדותו לנופים הרחוקים של דרום אמריקה:

זה נראה לי כליך טבעי שכך זה צריך להיות... "הנסיכה האמריקאית", למשל, מתרחש באיזה שהוא מקום מתחת לקר-המשה. אני הייתי צריך מקום מתחת לקר-המשה. חשבתי על מקום. דרום-אמריקה תמיד התישבה לי כשהייתי ילד כמקום מוזר של תככים... זאת לא שאלה של מקום אקזוטי. אין מקום אקזוטי. זה מתחיל כזה שאתה לא יכול לכתוב על ארץ-ישראל. אני עדיין לא יכול. [קשת כרך ט' (1966) עמ' 37-38].

על שאלת המראיין: "מדוע אינך יכול?" משיב אלוני בהיפוך דבריו לעיל, כדרך חשיבתו האוקסימורית: מי לא כותב על המקום שלו? אני לא כותב על המקום שלי? אני בא משכונה קטנה בתל-אביב, לא? אבל אני לא יכול לכתוב על ארץ-ישראל באופן ישר. [שם].

לכך אפשר להוסיף אותה רפליקה קצרה במחזה "הנסיכה, כאשר המלך שירד מגדולתו, בגלותו נזכר באהובותיו לשעבר ומעלה שמה של

זלדה, הו, זלדה פוציניו, האם עלית סוף-סוף לפלשתניה?

פרדי: ארץ קטנה באפריקה המשתחררת. קנאים מאד. הרבה פולקלור. (עמ' 12).

לפנינו שתי ערויות: אחת של המחזאי, הניצב מחוץ ליצירתו ומעיד על מלאכתו ועל מערכת רגשותיו, אחת שמקורה בטקסט התיאטרוני עצמו. העדות האחת מתייחסת לבעיית הנופים הרחוקים והרחקת-העדות ביצירת אלוני וגורסת, כי למעשה אף-אם מרחיק אני עדותי, הרי כותב אני על מקומי. גם אם לא באורח ישר. גם אם איני מעצב כדראמה מציאות ישראלית מזוהה, והיחס הנוצר בין המציאות האמנותית המתוכננת על הכימה לבין המציאות הריאלית-היסטורית של הקהל אינו יחס של חיקוי אחר-לאחר, בכל זאת כותב אני על מציאותנו. התייחסות זאת למציאות יש לחפש ביצירה, לזוהתה; שהרי לא נמצאנה נתונה בצורה ישירה, ריאליסטית, כפי שהיינו מורגלים לה בסגנון דראמטי מסויים, שהיה רווח בדראמטורגיה הישראלית. אבל גם העולמית. הרחוק הוא, אם כן, גם הקרוב. כמה?

העדות השניה מוצאה בטקסט "הנסיכה". היא דווקא כמו מבקשת ליצור מרחק בין שתי המציאותיות בהן אנו מדברים: זו שבדראמה זו הקרובה, הקונקרטי, של הקהל והמחזאי. דרום-אמריקה של המלך הגולה ובנו ופלשתניה — "קנאים מאד. הרבה פולקלור" — של זלדה.

צירוף שתי הערויות יחדיו בלא לשאול אחר מקורן, ותפיסתן כהיגא אמנותי של יוצר, בוודאי מעידים על מה ששמענו לוי מכנה בעבודותיו בשם ריפור עזמי. אותה תופעה ביצירה, בה הדובר מרמז על עצמו ועל דרכיו ואמצעיו בבניין עולמו האמנותי ומשמעותו.

מבחינה זאת, העדות הראשונה, שהבאנו מדברי אלוני אומרת: אני, למעשה, איני כותב על דרום-אמריקה ועל מקומות אקזוטיים. אני כותב על ארץ-ישראל, רק שאיני יכול לעשות זאת במישרין. ר"ל: המקום האקזוטי — יהא הוא דרום-אמריקה, או שכס ב"אכזר מכל מלך", או העולם התחתון ב"אדי קינג", או ארמונם של ההולכים בתחתונים ומדמים לעצמם כי בפראקים הם לבושים — הוא מטונימיה של המציאות הישראלית;

(דברים בטקס חלוקת פרס מסקין, תשמ"ב)

יש לנו 17 תכניות ביטוח חיים

ואפשרויות בלתי מוגבלות לשילוב ביניהן
אחת מהן היא בדיוק
התכנית שתעניק לך
ולמשפחתך
בטחון מלא!

פנה אל סוכן "ירדניה-הלבנון"

מה יצא לך מזה?

בטחון
שאם תלילה יקרה משהו,
יש מי שידאג.
מישהו אחראי, איתן, אמין.
מישהו שאפשר לסמוך עליו תמיד.
את זה קיבלת מן הביטוח
ולכן אתה משלם כבר עשר שנים.
הרעיון הוא שלך והוא טוב.

יותר מעשר שנים אתה משלם
לביטוח.

מה יצא לך מזה! מה קיבלת?

אם היה לך מזל ולא נגרס לך
שום נזק: לא תאוונה, לא שריפה,
לא פריצה, לא גניבה...
כסף לא יצא לך מזה.

אבל קיבלת הרבה.
קיבלת את הדבר העיקרי
עבורו שילמת.
בטחון.

ביטוח.
הרעיון הוא שלך.

הנחות שלהם כהוזה, שבה ומחזירה אותנו לתהליכים קרובים מבית. שהם חוויות-יסוד של סופרינו, ויוצרינו בני "דור בארץ". הללו שמראות השתיה שלהם במלחמת-השחרור ובמערכת הערכים הלאומיים-חברתיים המאושרים של החברה המגשימה דאז ואשר עלה כגורלם בהמשך הדרך. כלומר: הרחקת העדות אינה אות וסימן לאי-יכולתו של המחזאי להתמודד כמישרין עם ארץ-ישראל, אלא עדות היא לחתירתו לתפוס בעיות קיומנו תפיסה רחבה ואוניברסלית. דרום-אמריקה של "הנסיכה" קרובה אלינו, אך היא גם מרחב-חיו של האדם המודרני ובעיות קיומו, שהגיע עד משבר. היא אף מרחב-מחיתו של הדראמטורג המודרני, המבקש עדיין לשמר בתיאטרון את ערכיו, במציאות של סרטי-פרסומת לחדל, המוקרנים אמנם בשלל צבעים, אבל אפורים הם עד להחריד.

ההתרחקות של המחזאי מנופי "מראות השתיה" בדראמה כמו "הנסיכה" אינה גזירת בהכרח התרחקות מחוויות ומריתמוס-היסוד של תבנית-נוף-מולדתו. הללו ממשיכים לפרנסו גם כשהרחיק ממנה. אמנם במחזה "הנסיכה" הרחיק אלוני עדותו על אתגר המציאות, אך מציאות זאת נוכחת במחזה בעצם נאמנותו לחוויות-היסוד של עולמו האמנותי. המלך כוניפאציוס-ויקטור-פליקס לכית הוהנשוואדן, מלך כחסד אלוהים על כוגומאניה הגדולה, נסיך אוגוסטה עילית ומרקוז חבל פוק", חי את עברו וחולס על שיבתו. הבן פרדי, שעיך חיו עשה כאפרודיט הגלות, נכנע לה ומחפש בה את תחליפי-הוזהר שהיא מציעה לכס מלוכה אמיתי. וכל זאת הרחק מנופי מולדתם, ובתהליך נמשך והולך של פיתוח המציאות. מול האב הנאבק עדיין, ניצב הבן המוכן ליטול הכל. בלא הבחנה, ובלכד שיבטיח לעצמו מעמד של זוהר מודרני, אפילו עם כתרו יהיה של פח ושרביטו של קרטון. האם צריך להוסיף על קירבתו של הרחוק, אלוני אינו מציג לפנינו ב"הנסיכה" את עולמו-עולמו כנתינתו, אלא מתוך תגובה עליו ועל גילויו עולה הדימוי, שהוא המחזה. רק בחינתו של הדימוי — ולא קבלתו כפשוטו — מאפשרת לראות את קירבתו לעולמו. שהרי אין ההבעה התיאטרונת אלא תהליך נמשך והולך של התייחסות אל עצמנו ואל עולמנו בדרכים שונות. וכדבריו של אלוני:

אתה מנסה כל הזמן ליצור בתוך המסגרת של תיאטרון משהו כמו פרפטום מובילה — מין משחק בלתי-פוסק. זה אינו יכול להיעשות אם אתה לא שם כל מיני מראות משקפות כל מיני דברים באורות שונים. [קשת, שם] אחד מאורות אלה היא הרחקת העדות וההפלגה לנופים רחוקים, השבים וכמו מבעד למראה מגלים את דיוקנו וקלסתרנו לא כנתינתו אלא, כנתינתו של האדם לאמת את התמונה שיש לו מעצמו. ב"הנסיכה האמריקאית" היו אלה: מלך גולה, בנו, נסיכה אמריקאית ועולם הקולנוע. האם כה הרחקנו עדותנו?

נגה נעלי גבעת השלושה

טל': 03-912232 03-905462

מייצרים:
נעלי עבודה, נעלי צנחנים,
נעלי בטיחות, נעלי ספורט
נעליים חזאיות,
נעלי חורף עם פרווה.
חנות למכירה במקום
עודפי ייצור במחירים
מוזלים.

